

2007 MEVLÂNÂ'NIN 800. DOĞUM YILI İÇİN ÇALIŞMASI - ATLAS DERGİSİ

Yazı: Hüseyin Keçe

Fotoğraflar: Özcan Yüksek

Mevlana Yolu - Belh'ten Konya'ya - İRAN

Ünlü bîrsufî şairin, Mevlana'nın babasına 'Bu senin oğlun âlemin yüreği yanıklarının yüreklerine ateşler salacaktır' dediği Nişabur'dan geçti. İran'ın en batısındaki Kermanşâh'a bağlı İslamabad'a kadar 1500 kilometre boyunca Mevlana'nın kervanının güzergâhını izledi.

İran Horasan'ının en ucundayız. Mevlana'nın izinde. Canlı cansız herşeyin sıcaktan buharlaştığı sapsarı bir coğrafyada. Geçmiş zamanları çeviren erimiş kerpiç surların berisinde. Bin yüz yıl önce yapılmış ama toprak altından çıkıp ölümsüzlük beratı almış Rezan Kapısı'na doğru yürüyoruz. Ortaçağda bir kıvılcım gibi çakan, bir anda parıldayıp biranda sönen Tus şehri burası.

Mevlana'nın kervanının Anadolu'ya göç sırasında konakladığı şehirlerden biri İran'ın doğusundaki Nişabur. Horasan coğrafyasında ortaçağın en güzel şehirlerinden olduğu söylenir. O dönemden yani 1200'lü yıllardan bugüne bir şey kalmamış. Ama yine de insanı geçmişe götüren büyülü mekânlara sahip: Loş bir ışıkla aydınlanmış, çay ve nargile içilen birkaç yüzyıl önce yapılmış sarnıç gibi.

-Mevlana Tus'a daha güneyden böyle görkemli bir kapıdan girdi. Zamane coğrafyacılara göre şehrin hareketli bir çarşısı vardı. Babasıyla birlikte çarşığı mutlaka dolaşmıştır, hatta buranın ünlü taş tencerelerinden, hasır, uçkur ve kumaşlarından da almışlardır.

-Tus'un ileri gelenleriyle de görüşmüşlerdir.

Tus'un belki de en önemli isimlerden biri, İran'ın ulusal destanı Şehname'yi yazan ve her ulusun benzerine sahip olmayı arzuladığı ünlü şair Firdevsi'ydi. Mevlana'nın geçtiği tarihten yaklaşık 200 yıl önce bu şehirde ölmüştü. Akşam güneşinde kızıla boyanan mermer anıtmezarı, şimdi kendi adıyla da anılan Rezan Kapısı'nın yanında. Bugünkü gibi kalabalıklar halinde olmasa da, mezarı o zamanlar da ziyaret ediliyordu. Kuşkusuz 15. yüzyıl edebiyat tarihçilerinden Devletşâh'ı da dikkate almalıyız. Firdevsi'nin, laf arasında da Tus'un önde gelenlerinin Karmati olduğunu söyler Devletşâh. Karmatilerde hiç kimse atı ve silahı dışında mal edinemezdi; geri kalanlar ortaktı. Eğer hakkında söylenenlerin gerçeklik payı varsa Tus'un ilginç fikirlerin uçtuğu bir şehir olduğunu kabul etmek gerekir. Mevlana eserlerinde Firdevsi'den söz etmemiştir; yine de babasının Şehname'den haberi varsa -ki, olmaması pek mümkün görünmüyor- mezarına uğramış olabilirler.

Belh'ten Bağdat'a uzanan ana ipek Yolu'nun özellikle İran'dan geçen bölümünde sayısız kervansaray bulunuyor. Bunların kimi yıkıntı halinde, kimi restore edilmiş. Pek nadir de olsa kimi 11. ve 12. yüzyıldan kalma, kimi birkaç yüzyıl önce yapılmış. Nişabur'dan gelip Dameğan'ı 35 kilometre geçtikten sonra Gaşe köyüne varıyor yol. Burada Şah Abbas adıyla anılan bir kervansaray var. Adına bakılırsa 16. yüzyıla ait. Ama orada yaşayan Ahvaz adlı öğretmene göre tarihi bin yıl önceye kadar gidiyor.

Emin olduğumuz tek şey Merv ve Serahs üzerinden gelip Nişabur'a uzanan kervan yolunun Tus'tan geçtiğidir. Fazla ayrıntıya girmemeye özen göstermeme karşın bu konudaki çelişkilere değinmeden yola devam etmek doğru olmayacak. Aslında Tus, başlangıçta iki ana şehri, Tabaran ve Navkan şehirlerini içeren bir bölgenin adıydı ve bu şehirlerin arasında 4 fersah mesafe vardı. Bunlardan ilki ancak 12.yüzyılda Tus adıyla anılmaya başlandı, diğeri ise hızla büyüyen Meşhed şehrinin kenar mahallesine dönüştü. Bugün de Meşhed ile Tus kalıntıları arasında 23 kilometre yani yaklaşık 4 fersah mesafe var .Demem o ki, Mevlana'nın kervanı Nişabur'a Meşhed üzerinden de gitmiş olabilir.

Mevlana, Tus'a, 190 kilometre daha kuzeydoğudan, bugün bir bölümü hemen İran sınırında bulunan Serahs kentinden geldi. Aslında bizde Serahs'a gitmek istiyorduk. Fakat Tahran'da bizi yönlendiren İranlı dostlar, sınır kenti olması nedeniyle Serahs'ta sorun yaşayabileceğimizi söylediler.

Böylece Afganistan'da Taliban tehlikesi nedeniyle geri dönmek zorunda kaldığımız Gormaç kasabası yakınları ile İran'daki antik Tus kenti arasında kalan bölümü izleyememiş oluyorduk. İzleyemediğimiz bu yol Afganistan'daki Murçak kasabasından sonra Türkmenistan topraklarına giriyordu. Yol sınırdan sonra Karakum Çölü'nün göbeğinde kumların sıcaklığında buharlaşıp uçan Murgab Nehri ile sarmaş dolaş bir şekilde, Binbir Gece Masalları'nın kenti Merv'e varıyordu.

Merv, Türkmenistan'ın Karakum Çölü'nde kurulmuş önemli bir yerleşim. Mevlana'nın kervanı buradan geçtikten hemen sonra, Nisan 1221'de Moğollar kenti ele geçirip yerle bir ettiler. Belki Mevlana 14 yaşında bu sokaklarda dolaşırken 1140'ta ölen Hoca Yusuf Hemedani'nin türbesi daha farklıydı. Ama o zaman da ziyaretçileri bugünkü gibi türbenin etrafında üç kez dönüp, öpüp yüz sürüyor olabilirler.

Asya'nın dört bir yanına dağılan yolların birbirlerini kestiği noktadaydı Merv. Ticari zenginliğin yanı sıra Murgab üzerinde kurulan bentler sayesinde çöl ortasında muazzam bir vaha yaratılmıştı. Mevlana'nın geçişinden 80 yıl kadar önce de Selçuklu başkentiydi. Onların yaptırdığı camiler, medreseler, saraylar, köşkler ve kervansaraylarla süslüydü; birçok kütüphane ve bir de gözlemevi vardı.

Kervan Belh'ten hareketinden 22 konak sonra Merv'e varmıştı. Mevlana gerek kente gelirken ve çıktıktan sonra, gerekse kentte Selçuklular devri kervansaraylarında kalmış olmalıydı. Çünkü Selçuklulardan sonra bölgeye hâkim olan Harizmşahlara buralarda kervansaray inşa ettirdiğine dair bir bilgiye rastlamadım. Selçuklu Sultanı Sancar'ın 1140'lı yıllarda yaptırdığı, bugün dünya mimarisinin

sayılı şaheserleri arasında yer alan anıtmezarı ise Mevlana'nın ilgisini mutlaka çekmiş olmalıydı, çünkü şehrin ortasında yükseliyordu. Coğrafyacıların anlattıklarına göre firuze renkli kubbesi birkaç fersah öteden görülüyordu.

Fakat göz alıcı yapılarına, o dillere destan zenginliğe karşın şehirde oyalandıklarını düşünmek doğru olmaz. Belh'te olduğu gibi buradaki âlimlerle de Mevlana'nın babasının arası açık olmalı. Çünkü Merv hakkında hiç de iç açıcı şeyler söylemez. Mesnevi'de der ki:

'Acı imtihanı bir rahmet bil, Belh ve Merv ülkelerine sahip olmayı bir gazap say.'

Divan-ı Kebir'de ise hem adı geçen kentlere duyduğu küskünlüğü dışa vurur, hem de bu vesileyle göçleri hakkında ipuçları verir:

'Babacığım, mademki Belh'tensin, yürü Bağdat'a git; Bağdat'a git de her an Merv'den, Heratlı'dan biraz daha uzaklaşadur.'

Gazap getiren o kentten hareket eden Mevlana'nın kervanı, 6 konak sonra Serahs'a, 2 konak sonra da Tus'a varmıştı. Onların ardından iki ay sonrada yani 1221 Şubat'ının sonlarında Moğollar geldi. Kentte yaptıkları korkunç yağmanın ve yıkımın yanı sıra Murgab üzerindeki bentleri de baştan aşağı tahrip ettiler. Bereketin, zenginliğin fişkırdığı o vaha birkaç ay içinde çöle dönüşecekti.

Türkiye'de daha çok ünlü Kuş Dili adlı kitabıyla tanınır Ferideddin Attar. Nişapur'da doğmuştur. Mevlana'nın kervanı bu kentten geçerken bu ünlü sufi şair, Bahaeddin Veled'i görmeye gelmiş ve Mevlana için, 'Âlemin yüreği yanıklarının yüreklerine ateşler salacaktır' demiştir. Moğollar tarafından yine Nişapur'da öldürülmüştür. Türbesi pek sık ziyaret ediliyor.

Tus-Meşhed'i arkasında bırakan kervan Nişapur'a doğru yoluna devam etmişti. Yer yer Anadolu bozkırlarını andıran bir hattı bu. Mevlana'nın 780 küsur yıl önce burada gördükleriyle bizim gördüklerimiz arasında pek fark bulunduğunu sanmıyorum: Sürüler, ellerinde değnekleriyle çobanlar, çoban köpekleri, kimi bahçelerle çevrili köyler, düz damlı kerpiç evler.

Yol boyunca sadece tek bir kervansaraya rastladık. Fahri Davut köyünde Binalut Kervansarayı'ydı bu. Yeni yapılan yol, kervansarayın kenarında bulunduğu ve kervanların izlediği eski yolun biraz uzağından geçiyordu. İki kulesi vardı. Timur zamanında, yaklaşık 700 yıl önce yapılmıştı. Tümüyle restore edilip boyanmıştı. Girişin her iki yanında bulunan odalar eski eşyalar ve kıyafetlerle süslenmişti, avlunun etrafını ise yarı açık mekânlar çeviriyordu. Nişapur'a doğru yol alan Mevlana'nın kervanı da gece burada konmuş olmalıydı. Ama o zamanlar bu kervansarayın yerinde daha basit bir yapı mı vardı, yoksa burası sadece üç beş hanelik bir köy müydü bilemiyoruz.

Yolcu yolunda gerek. Üstümüzde gri gök, kuzeyde hemen dibimizde puslu dağlar, altımızda sararmış kavrulmuş topraklar, arkamızda sert rüzgâr ve geniş aralıklarla görünüp görünüp kaybolan köyler: Ali Abad, Grah Deşt, Hacı Abad, Abbas Abad. Biz Tus'tan 115 kilometre sonra Nişabur'a varmıştık, Mevlana'nın kervanı ise dört konak sonra. Geriye dönüp bir hesap yaparsak: Kervan Belh'ten Nişabur'a gelene kadar 34-35 gün konaklamış, 190 fersah yani 1200 kilometreye yakın yol almıştı.

Nişabur, Devletşah'ın bize ilettiklerini tartarak konuşursak, Mevlana'nın hayatındaki dönemeçlerden biri olmalıydı. Kuşkusuz o zamanlar henüz 14 yaşındaydı, ayırdına varamazdı. Ama burada işittiği sözler sonraki yıllarda başka etkilerle birleşerek içten içe kendini ortaya koyacak, hayat ırmağının akacağı yönü belirleyecekti. Fakat isterseniz önce kitap sayfaları arasında ortaçağ Nişabur'unu biraz dolaşalım.

Nişabur'dan batıya doğru 65 kilometre uzakta Zaferhaniye köyü. Bir kervansaray ve bir kale kalıntısı var. Bir de 'yakşir' denilen yapı. Bir tapınağı andıran bu yapıların içi boş. Ayrıca yer hizasından 20-25 basamak da aşağıya iniliyor. Hâlâ kullanılabilir olanlarında, dipte bir çeşme bulunuyor ve buradan akan su buz gibi oluyor. Yapının içi boş olduğundan dolaşan hava baca deliklerinden girip çıkarak soğutma işlevini sağlıyor.

O dönemin kimi coğrafyacısı 'Horasan'ın en güzel şehri' der. Tarım alanları ve meyve bahçeleriyle çevrilidir. Çarşıları, pazarları ve kervansarayları tüccarlarla, bezirgânlarla dolup taşar. Ama pek temiz ve düzgün bir kent olmadığını söyleyen de vardır; sokakları çamurludur, yan yana sıralanmış uzayıp giden dükkânların kerpiç duvarları eğri büğrüdür.

Mürsel Öztürk, Horasan adlı kitabında, tarihi kayıtlardan çıkardığı kadarıyla Nişabur'da 20 medrese adı sayar. Mevlana kente geldiğinde büyük olasılıkla, bunların birkaçının yaşı 100-150'yi bulmuştu ama yine de hepsi ayakta olmalı. Ayrıca bir tür sufi okulu diyebileceğimiz hanigâhlar da çok sayıdaydı. Yani Nişabur o tarihlerde bir bakıma üniversite şehriydi.

Ama bugün o hava yok! Çok arayıp soruşturduğumuz halde 70 yıl önce yapılmış, bugün de eğitime devam eden Ömer Hayyam dışında başka bir tarihi medreseye rastlamadık. Anlaşılan ne ortaçağın o yirmi medresesinden, ne de daha sonraki yıllarda yapılanlardan geride hiçbir şey kalmamıştı, hepsi toprağın çekim gücüne kapılmıştı.

Yazdığı dörtlüklerle gezegenimizde yaşayan herkesi 'hasta' edecek kadar kendine bağımlı kılan Nişabur doğumlu Ömer Hayyam'dan da Mevlana söz etmez. Kafilenin oradan geçtiği tarihten yaklaşık yüz yıl önce Nişabur'da ölmüştü Hayyam. Yaşadığı dönemde şairliğiyle tanınmadığını, rubailerinin ölümünden 200 yıl sonra ortaya çıktığını söyleyenler var. Devletşah onu 'Yıldızlar bilgisinde zamanın yegâne âlimi idi' diye tanıtır. Anlaşılan daha çok matematikçiliği ve astronomluğuyla ün yapmıştı. Belki bu yüzdendir Mevlana'nın ondan habersizliği ya da ilgisini çekmemesi.

Hayyam Medresesi'nin hemen yanında bir Selçuklu devri kervansarayı vardı. Bir bölümü doğa müzesi haline getirilmişti; sıraya dizilen Horasan yöresindeki yırtıcı kuşların ve memelilerin sonsuza kadar kıpırdamaları yasaklanmıştı. Bir bölümü de çayhaneydi. Duvarda Attar'ın iki portresi asılıydı, ortada havuzun kenarında da bir büstü duruyordu. Duvar diplerindeki sedirlerin üzerine yayılan İranlılar nargile

içiyordu. Boş bir sedire de biz yerleştik, çay ve nargile istedik. Kervansarayın serinliği o felaket sıcaktan tükenen bedenlerimizi kendine getirmişti.

Yerin 38 basamak altında, 20 adet fil ayağı üzerinde, daha serin ve gizemli bir nargilehaneye de gittik Nişapur'da. Devasa bir sarnıçtı burası. Üç beş renkli ampul aydınlatmaya çalışıyordu koca boşluğu. Hüzünlü bir müziğin nameleri nemli duvarlar tarafından yutuluyordu. Kıvırcık saçlı garson Türk olduğumuzu anlayınca çat pat bir iki kelime söyledi. Ama Sibel Can'ın şarkısını kesintisiz okuyuverdi: 'Bu devirde kimse padişah değil, bezirgân değil.'

Fil ayakları arasındaki sedirlerden birine oturmuş ve oradaki herkes gibi nargile ve çay içmeye başlamıştık. Arada bir garson yanımıza gelip 'Yahşi çek, yahşi çek' diyordu, tavandan sarkan çana vurarak, çaaannnn, çaaannnn Nargilenin dumanı bizi, pamuk ipliğiyle bağlı olduğumuz 38 basamak yukarıdaki dünyadan çekip iyice kopardı ve geçmişin büyülü zamanlarına götürdü.

Yol üzerindeki tarihi kentlerden biri de Simnan. Selçuklu cami ve minaresinin bulunduğu tarafa yönelen sokaklar sanki ortaçağdan, Mevlana'nın buradan geçtiği tarihten kalma gibi.

Mevlana'nın babası Kübreviye tarikatındandı. Nişapur'da da bu tarikattan ünlü biri yaşıyordu: Türkiye'de çoğunlukla Mantıkü't-Tayr yani Kuş Dili adlı eseriyle tanınan Ferideddin Attar. Bu pek ünlü sufi şair kervanın kente vardığını haber alınca Bahaeddin Veled'i görmeye geldi. Devletşah'ın söylediğine göre ziyaret sırasında Attar, Mevlana'ya Esrarname adlı eserini hediye etti. Mevlana nasıl bir hal ve tavır takınmıştı, ne demişti de Attar onu böyle değerli bir elyazması hediyeyle layık görmüştü, ayrıntı verilmiyor. Aslında hediye vermekten de önemli bir şey daha yapmıştı. Ünlü sufi şair Bahaeddin Veled'e Mevlana'yı kastederek şöyle demişti: 'Çok zaman geçmeyecek ki bu senin oğlun âlemin yüreği yanıklarının yüreklerine ateşler salacaktır.' Etkilenilmeyecek bir söz değil bu. Her ne kadar daha yeni ergenlik çağına girmiş olsa da bu söz Mevlana'nın içine yerleşmiş beslenip büyümüş olmalı, çünkü o da nihayetinde Attar'ın yolunu izlemişti. Esrarname'yi çok sevmiş, yıllar sonra yazdığı Mesnevi'ye oradan üç öykü aktarmıştı.

Nişapur'da birkaç gün kalmışlar mıydı, yoksa bütün bunlar bir günde mi olup bitmişti bilemiyoruz. Ama kervan ayrıldıktan kısa bir süre sonra Moğollar Nişapur'u ele geçirmiş (1221 Nisan'ında) ve katliam sırasında Attar da hayatını yitirmişti.

Yarı bozkır yarı çöl bir coğrafyada tekrar yola düşmüşlerdi. Onların izledikleri yol üzerinde bugün pek çok köy var, kervansaray kalıntıları var, kaleler var. Nişapur'dan 65 kilometre ileride, Safevi döneminde yapılmış ahşaptan dev kapısıyla Feraniye Kervansarayı yenilenmişlerden biri. Yanında bir de 'yakşir' vardı. Zigguratları andıran, kıvrıla kıvrıla sivrilerek yukarıya doğru yükselen bir yapı yakşir. Yer hizasından 25-30 basamak da dibe iniliyor ve dipte de bir çeşme bulunuyordu. Yapının içi bomboştu, hava dönüp duruyordu. Çeşmesi akıyordu ama aksaymış su buz gibi gelirmiş. Yolculuğumuzun ilerleyen günlerinde pek çok örneğini göreceğiz ve suyun soğukluğuna tanıklık edecektik. Yani yakşir, soğutma görevini gaz yerine havayla yapan bir eski zaman buzdolabıydı.

Simnan'ın hemen yakınındaki, bugün kullanılan asfalt yolun birkaç yüz metre uzağında Ahvan Kervansarayı. Yapım tarihi 1097. Yani Mevlana'nın kervanının Anadolu'ya göç ederken konakladığı ve bugüne kadar gelen sayılı kervansaraylardan biri.

Kervansarayın bulunduğu evleri kerpiç Zaferhaniye köyünde yıkık ama gösterişli bir kale de vardı. Köyde de in cin top oynuyordu; herkes sıcağın evlerin dibine kaçmış olmalıydı. Mevlana'nın kervanının buralardan kış ayında geçmekle ne kadar doğru iş yaptığını yaşayarak öğreniyorduk.

Yol boyunca Selçuklu yapılarına da rastlıyorduk. Kimi yıkık bir türbeydi, kimi kubbesini yitirmiş bir kule, kimi savrulmuş bir kervansaray. 110 kilometre sonra başka bir konak yerine Sebzvar'a vardık. Bir avlu etrafında dönen eski çarşılarını dolaştık. Hem güzel, hem de cıvıl cıvıl bir kasabaydı. Bir Selçuklu mescidi önünde asalı bir dervişle iletişim kurmaya çalıştık, sadece sufi olduğunu öğrenebilirdik, adı Muhammed Tagrir'di.

Çöl yolu geldiğimiz gibi devam edip gidiyordu: Tek başına göğe çıkan tarihi minareler, kervansaray kalıntıları, kule yıkıntıları, kerpiç köyler, koyun ve keçi sürüleri. Bazen arazi ufka kadar dümdüz uzanıyordu. Ne bir insan, ne bir hayvan; kilometrelerce gidiyorduk, bir uçan kuş bile girmiyordu manzaranın içine.

Kevir Çölü'nde Kaçarlar dönemine ait Miyandeşt Kervansarayı'nda biraz nefes aldık. Uzaktan çok alımlıydı. Ön cephesindeki dört burç yoldan geçenleri çekiyordu. Yanındaki kale ise hediyesiydi. Restore ediliyordu, turistik bir tesis yapılacakmış. Girişe asılmış, 1900'lü yılların başında çekilmiş bir fotoğrafta kervansarayın avlusunu insanlar, develer, katırlar, eşekler doldurmuş, özellikle sarnıcın önüne yığılmışlardı.

İbrahim Abad köyünde de durduk, bir çardağın altına attık çöl sıcağının ve çöl rüzgârının şişirdiği bedenlerimizi. Yan çardaktakiler nargile fokurduyorlardı. Salatalık, domates, karpuz, peynir yedik, kaynayan dev çaydanlıkların birinden su alıp çay yaptık. O sırada düşüme geldi: Kervan yolcuları da buralarda dinleniyorlardı. Eğer akşam çökmüşse o zaman da yükleri indirip, yatak ve yorganları bu çardaklara seriyor, uykuya dalıyorlardı. Yine de unutmamamız gerekiyor, çöllük alanlarda yaz aylarında gündüz yolculuk yapılmaz, yol gece alınırdı.

Nişabur'dan 364 kilometre sonra Şahrud'daydık. Kervan bu yolu yaklaşık 11 günde almış olmalı. Birkaç kilometre içeride Bistam diye bir yer vardı. Engebeli bir arazinin koinunda kurulmuştu. Kimi coğrafyacıya göre Horasan'a giden kervan yolu buradan geçiyordu. Ama en kayda değer yanı Mevlana'nın düşünce dünyasında ağırlığı olan bir ismin Bayezid Bistami'nin köyüydü. Buraya şu sahnenin iyi oturacağını düşünüyorum.

Kimi uzmana göre Şems-i Tebrizi, Mevlana'nın hayat öyküsündeki en önemli isimdi. İlk kez Konya'da bir hanın önünde karşılaşmışlar ve aralarında geçen şu konuşma sayesinde dostlukları serpilip gelişmişti. Şems sormuştu: 'Ey Müslümanların imamı! Bayezid Bistami mi büyüktür, Muhammed mi?' Mevlana soruyu duyduğunda neler hissettiğini de anlatmış: 'Bu sorunun heybetinden sanki yedi kat gök birbirinden ayrılıp yere yıkıldı ve içimden çıkan büyük bir ateş kafatasımın içini kapladı. Oradan bir dumanın çıkıp Arşın ayaklarına kadar yükseldiğini gördüm.' (Ariflerin Menkıbeleri)

Mevlana'nın yanıtını daha ileride Konya'ya vardığımızda göreceğiz. Şimdilik burada Bayezid Bistami ile ilgilenelim. Dokuzuncu yüzyılda yetişen en tanınmış sufilereydi. O doğduğu zaman bağ ve bahçelerle çevriliydi Bistam; 874 yılında da yine Bistam'da öldü. Yazılı hiçbir eseri yok, ama derlenmiş sözleri var ve bunlar çok çok ünlü. Bu nedenle Mevlana'nın babasının onu mutlaka bildiğini sanıyorum. Bistam'da duraklamış olmalıdır.

Anıtsal bir kapıdan giriliyordu kasabanın ortasındaki türbeye. Turkuvaz çinilerle kaplı külah şeklinde iki kubbesivardı. Mevlana'nın Konya'daki türbesine çok benziyordu. Çeşitli devirlerde yapılmış yapılardan oluşuyordu türbe. En göz alıcı yanları, minaresi ile turkuvaz çinilerle kaplı külahlarıydı ki Selçuklulara aitti. Yani Mevlana buraya uğradığında onları bizzat görmüştü ama kalan diğer yapıları görmemişti, hepsi daha sonraki devirlerde yapılmıştı. Bayezid Bistami'nin mezarı cam bir kafesin içindeydi. Çoğunlukla kadınlar, kimi cam kafesin dışından, kimi içine girip dua ediyordu; mezar taşına dokunup okşuyorlardı.

Türbeden çıkıp tekrar yola düşmeden önce, Kevir Çölü'nün sıcağına, ıssızlığı ve sessizliğine dayanabilmek için Mevlana'nın sözleriyle canımıza biraz can katalım:

'Dün ahdetmiştin, tövbe etmiştin, bugün ahdını da bozdun, tövbeni de; dün acı bir denizdin, bugün inci kesildin.

Ortaçağın sırlı tuğlalarla süslü en güzel kentlerinden biri sayılan Rey'den bugüne bir tek 1139 tarihli Tuğrul Kulesi kalmış. Mevlana'nın bu kuleyi görmeden geçmiş olması mümkün değil, çünkü biraz yüksekçe bir yere çıkıldığında kentin her tarafından görülebiliyor.

'Dün Bayezid'din, varlığına varlık katmadaydın, bugünse yerlere yıkılmışsın, tortulu şarap satıyorsun, sarhoşsun.' (Divan-ı Kebir)

Kimi zaman gökyüzüne doğru fırlayan kuleler, kimi zaman çorak, kimi zaman meyve bahçeleriyle çevrili bir köy, kimi zaman devasa kalıntılar, bazen serin, bazen tuzlu ve sert esen bir rüzgâr. Bütün bu motifler, önümüzde uzanan çölün sonsuz tekdüzeliğini kıramıyordu. İnsan ancak kuzeyde akan puslu dağlara takılarak buna katlanabiliyordu. O kadar çok kervansarayla karşılaşmış, içine girmiş, üstüne çıkmış, revaklarında oturup muhabbet etmiştik ki, onları artık burada sıralamayacağım. Damegan, Semnan, Garmsar, Eyvanekey teker teker geride kaldı.

Bu şehirlerde Mevlana'nın kervanı nasıl karşılanmıştı? Gelip geçen sayısız kervandan biri olarak mı görülmüştü acaba? Kaynaklardan biri anlatır: 'Baha Veled, daha o konak ve ülkelere ulaşmadan oraların halkı onu bir günlük yoldan karşıladı, mükemmel surette ağırlayarak yemekler hazırladılar.' Diğer kaynak ise şöyle anlatır: 'Yaklaştıkları her şehirde, şehrin hükümdarı ve ileri gelenleri onu karşılıyor, büyük bir saygı ve tazim ile şehre götürüyorlardı. Orada kaldığı müddet içinde, ona bol bol hoşça giden hizmetlerde bulunuyor ve bu vesile ile dünyanın faydalarını elde ediyorlardı.'

Bu anlatılarda abartının boyutlarını kestirmek güç. Nihayetinde onlar da, biz de, bembeyaz parıldayan tuz tabakasıyla kaplı Kevir Çölü'nün kuzeyinden giden yolu izleyerek eski zamanların ünlü şehirlerinden birine daha, Rey'e vardık.

Derler ki, binalarının duvarları sırlı tuğlalarla süslü güzel bir kentti Rey. İplikleriyle, seramikleriyle ünlüydü. Mezhep çatışmaları yüzünden ilkin 12. yüzyılda tahrip oldu, daha sonra da Moğollar tarafından yerle bir edildi.

Demek ki Mevlana o ilk tahribattan sonra geçmişti buralardan. Neler görmüştü Rey'de? Aklında ne kalmıştı? Divan'ında diyor ki:

'Şehrin yıkılıp yerlere düşen sarhoşları bence mamurluğun ta kendisidir; evleri var onların, gizli, tıpkı Rey şehrindeki gibi.'

Divan-ı Kebir'i Türkçeye çevirip yayına hazırlayan Abdülbaki Gölpınarlı burada bir not düşmüş: 'Rey-yer altında ev: Şimdiki Tahran şehrinin yakınlarında bulunan Rey şehrinde, evlerin serdapları, yani yeraltı odaları olduğu ve Bağdat'ta olduğu gibi yazın, sıcak günlerde orada barınıldığı anlaşılıyor.'

Başka bir dizesinde de şöyle diyor Mevlana:

'Aşıklar, kem gözden korunmak için Rey şehrinde olduğu gibi yer altında evler kurmuş.'

Bisütun tarihi ünlü bir yer, Kermanşah'tan 23 kilometre önce. Burada kayaların üzerine yapılmış Pers Kralı Dara, elleri bağlı esirler ve Zerdüş't dininin ilahı Ahuramazda'nın kabartmaları var. Eski İpek Yolu bu kayalığın hemen ilerisinden geçiyor. Zaten yolun kenarında da bir ören yeri ve bir kervansaray var. Atlas ekibi İran'ın doğusundan, Tus kentinden, batısındaki Kermanşah-İslamabad'a kadar 1500 kilometre yol yaptı.

Ortaçağın Rey'inden bugüne yeraltındaki evleri hadi boş verelim, hiçbir yapı kalmamış, biri, 1139 yılı tarihli Tuğrul Kulesi hariç. Rey'in içinde çok dolaştık, eski Rey, yeni Rey neredeyse her semtini adımladık. Çeşmi Ali'de bir kaya kütleli üzerine inşa edilmiş, batan güneşin altında gökyüzüne çekilmiş kızıl bir duvar gibi duran, kerpiç ve tuğla karışımı kalesine çıktık. Kaçar hanedanlığından Fatih Ali Şah'ın Pers kabartmalarına özenerek 18. yüzyılda çeşmenin yanındaki kayalıklara yaptırdığı kabartmaları inceledik. Arayıp tarayıp Mevlana'nın gördüklerinden kalan o tek yapıyı, Tuğrul Kulesi'ni bulduk. İçi bomboş devasa bir kuleydi, şaşırıydık. Günü Rey'i gören bir tepenin yamacında, bir Zerdüş't tapınağında, bir ateşgedede bitirdik. Tepenin üzerinde de türbe benzeri bir Selçuklu yapısı vardı. Aşağıda yer yer ekili arazinin, yer yer de fabrikaların önünden kıvrılarak bir yol geçiyordu. Mevlana'nın kervanı bu yolu izlemiş, geçerken bu ateşgedeyi görmüştü. Ateşi hiç söndürmezlerdi burada Zerdüş'tler, ya da Arapların deyişle Mecusiler.

Hemedan'ı geçtikten 155 kilometre sonra dik bir kayalığa işlenmiş kabartmaları ve üç dilde duvara kazınan yazıtları da görmüş olmalıydı. O kabartmalarda kanatlı bir güneş şeklinde temsil ediliyordu Zerdüş'tlerin ilahı, bilge efendi ve adil hükümdarların koruyucusu Ahuramazda.

Çok etkileyici olduklarından kabartmaların yakınına kadar tırmanmıştık. Aşağıda yayılmış ovayı seyretmiştik Pers Kralı Dara'nın ayağının dibinden. Rüzgâr sararmış ekinleri dalgalandırıyor, bir kuş iç çeker gibi ötüyordu. Tarlaların arasından kıvrılarak toprak bir yol geliyor, kayalığın önünden geçip gidiyordu. Kervanın izlediği yol bu olmalıydı. Zaten çok değil, kayalığın 400-500metre ilerisinde, yolun kenarında da bir kervansaray vardı.

Mevlana Őu dizeleri söylerken bu yolculuğun izlerini yansıtıyordu belki de.

'AteŐgede gibi bir aŐk, Őekle bürünmüŐ, surete girmiş, gelip çattı da gönül kervanının yolunu vurdu...'

'Malı da ateŐe ver, bağaları da; hepsini yak-yandır da ZerdüŐt'n ateŐinden kurtul.'

'Gönül ateŐinin zevkinden, gönlün bir hoŐca yanıŐından ateŐe tapar oldum, fakat Mecusi'nin ateŐine kapılma yüzünden değil.'

Mevlana'nın kervanını İnan sınırları içinde 1500 kilometre boyunca izledik. Onlar sınır kasabası Kasrı Őirin'e geçip Bağdat'a gitmek üzere, kervansaraylarla süslü yollarına devam ederken biz KermaŐah'a bağlı İslamabad yakınlarından geri döndük. Ama Mevlana'nın kervanını daha Türkiye'ye varmadan başka bir ülkenin İpek Yolu'nda yakalamak üzere.

Atlas Mart 2007, sayı 168

Kaynak : www.kesfetmekicinbak.com/iran-mevlana-yolu/1676n.aspx